

Dva pristupa usmenoj književnosti: povijesti književnosti Slavka Ježića i Dubravka Jelčića

MARIJAN ŠABIĆ

Slavonski Brod, HR-35000

E-mail: marijan.sabic@sb.tel.hr

Abstract: Author analyses specific position of Croatian oral literary texts inside the synthesis of national literary history with special regard to evaluation, presentation of oral canon and its relation to artistic literary texts. Using Slavko Ježić's *Hrvatska književnost od početaka do danas* and Dubravko Jelčić's *Povijest hrvatske književnosti* as examples, he tends to show and describe two different ways in which oral literature was treated in these two national literary histories.

Keywords: oral literature, literary history, Croatian literary history, oral literary genres, Slavko Ježić, Dubravko Jelčić

1. Organizacija povijesti književnosti podliježe zakonima nametnutima aspektom s kojega se prilazi nekom korpusu tekstova zajedničkog podrijetla, tematike ili kojeg formalnog obilježja. Iako je književni povjesničar svjestan načela da su izvorište književnopovijesnog studija svi jezični izričaji s estetskom funkcijom, u samom je početku prisiljen to načelo iznevjeriti reducirajući korpus na određeni broj književnih djela koje će bilo pomno opisati bilo tek usput navesti. Povijest književnosti koja ima ambiciju dati pregled cjelokupnog književnog stvaralaštva nekog naroda, bez obzira na to s koje je teorijske pozicije (formalističke, pozitivističke, strukturalističke...) pisana, svakako će obuhvaćati i povijest usmene književnosti naroda o kojem je riječ. Pitanje je jedino koju će metodu autor primjeniti pri njenoj obradi.

Jedan je od najvažnijih problema s kojima se povijest književnosti susreće problem periodizacije književnoumjetničkih tekstova. Kada je riječ o usmenoj književnosti i anonimnim djelima uopće taj je problem kompleksniji zbog teškoća u datiranju teksta i rješava se u najvećem broju slučajeva tek djelomično, uzimajući u obzir sve historijske relacije koje mogu osvijetliti dani problem. Osim po tematskim odrednicama, vrijeme nastanka usmenih tekstova možemo približno odrediti i po formalnim, jezičnim i stilskim elementima uz pomoć istraživačke aparature drugih humanističkih disciplina (npr. historiografije, tekstologije, stilistike, poredbene lingvistike itd.). U nekim je slučajevima to nešto lakše, npr. kod hrvatske »junačke« epike koja najčešće opjevava povijesne događaje i osobe pa se nastanak pojedinog teksta može približno odrediti između vremena koje opisuje i vremena zapisivanja (primjer je pjesma o Hivzi-begu Džumišiću koji je poginuo u boju kod Rače 1876., a objavljena je 22 godine poslije bitke¹).

¹ Mehmed-beg KAPETANOVIĆ, Istočno blago, sv. II., str. 265–270; Sarajevo 1897.

Ali kako iole preciznije odrediti nastanak poslovice: *Ko rano rani, dvije sreće grabi* ili *Jedna lasta ne čini proljeće*, osim oslanjanja na njihov najstariji poznati zapis (tj. određivanja gornje moguće granice nastanka)? Pored toga, teško je rješiv i problem izvornog oblika zbog stalnih promjena i improvizacija pri usmenoj prezentaciji, napose kod dužih prozних žanrova (bajke i predaje), ali se i kod pjesništva i pored lakše pamtljive stihovne organizacije i češće formulaičnosti izraza javljaju odstupanja od izvornika. Često se potraga za izvornim oblikom zaustavlja na djelima umjetne književnosti, npr. na *Dekameronu* i *Bibliji*, koja su također dobrim dijelom nastala iz usmene predaje.

2. Usmenoknjiževno se fabularno djelo začinje onda kada počinje prisjećanje na događaj, bilo da se radi o stvarnom, izmišljenom ili sanjanom događaju, sitnoj percepciji, velikoj bitci ili ljubavnoj izjavi. Od toga prisjećanja nastaje tekst koji se dalje razvija da bi poprimio svojstva scenskog, epskog, lirskog djela ili se reducirao na svoju bit i postao poslovica. Veliki broj različitih usmenoknjiževnih djela obrađuje istu priču – primjerice onu o Marinoj kruni². I kad se pojedinim motivima vežu uz različite povijesne trenutke, prepoznaju im se zajednički korijeni u kolektivnoj svijesti (ili dominantnoj kulturnoj naraciji) zajednice koja kroz povijest mijenja svoj odnos prema važnim, ali ne i stabilnim entitetima kao što su identitet, Bog, pravda itd. Svojim osnovnim odnosima pitaju osnovna egzistencijalna pitanja, koja aktualiziraju utiskivanjem u prepoznatljivije vremensko-prostorne odnose postajući na taj način dijelom zbivanja što se odvija u nizu nadređenih struktura jedne epohe. Nemogućnost točne datacije ponajljepših plodova narodnog genija lišava nas mogućnosti da spoznamo potpunu njihovu vrijednost u usmenoknjiževnom, književnom ili općekulturnom nizu, sustavu ili sistemu. Zbog nemogućnosti stilske periodizacije usmene književnosti njena će sistematizacija u povijesti književnosti biti vremenski (koliko je to moguće) i geografski usmjerena. Što se žanrovske sistematizacije tiče, književni je povjesničar prepušta teoriji književnosti referirajući u svome djelu na njene najsvježije spoznaje. Međutim, pri rekonstrukciji izvorišta pojedinog ili grupe djela (što je također njegova zadaća) mora prikupiti materijal koji se odnosi na osnovu književnostvaralačkog napora a to su jezični i tematski izvori te izvori književnih postupaka koji su najvažniji za shvaćanje književnih relacija koje uspostavljaju djelo. Tako kroz analizu književnih izvora ovjerava i žanrovski aspekt djela.

Književnu bi povijest trebao zanimati i problem recepcije usmenoknjiževnih djela, kako od strane književnih umjetnika (čiji je odnos prema stvaralaštvu česta tema povijesti književnosti), tako i od puka koji njihovim prihvaćanjem ili odbacivanjem pokazuje stalne elemente i promjene u svojem sustavu vrijednosti, različitom od religijskog ili aktualnog političkog. Pored toga nam recepcija pojedinog ili grupe djela pomaže u shvaćanju specifične pučke knji-

² Petar GRGEC, *Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva*. Zagreb 1944, 48–59.

ževne norme čijom je dinamikom uvjetovan nestanak starih i nastanak novih žanrova, a uspijemo li rekonstruirati književnu normu nekog vremena nove nam spoznaje mogu pomoći u smještanju u prostor i vrijeme novopronađenih tekstova. Pojedinaac usmenoknjiževno djelo stvara kao vrijednost određene sredine, a sredina ga tako i prihvaća. Opstanak je nekog teksta u usmenoj tradiciji uvjetovan prihvaćanjem od strane publike koja ga je spremna dalje prenositi. Kada pretpostavimo koliko je tekstova možda i visoke umjetničke vrijednosti ali ispričanih jednokratno ili dvokratno zbog mimoilaženja s trenutnim sustavom vrijednosti ili horizontom očekivanja zajednice (kao što u umjetnoj književnosti govorimo o umjetnicima koji su »ispred« ili »iznad« svog vremena) ostalo unutar uskog kruga slušača, postaje jasno kolika je potreba za konstantnim terenskim istraživačkim radom želi li se dobiti što potpuniji uvid u umjetnički potencijal pučkog genija. Hrvatski su se znanstvenici sustavnim proučavanjem usmene književnosti počeli baviti tek početkom devetnaestog stoljeća, kada je to postao i općeevropski trend, a do tada je ogroman broj takvih tekstova »kratkog daha« bespovratno otišao u zaborav. Karakterističan je primjer didaktičnih crkvenih propovjedi koje su, iako obično pričane pred većim auditorijem, stoljećima nalazile slabog odjeka u korpusu usmenoknjiževnih tekstova puka sklonog vlastitoj interpretaciji kršćanskih zasada. Test današnje urbanizirane pučke književne norme danas zacijelo neće proći niti bugarštica ili epska deseteračka pjesma – ako ih pučki pjesnik i ispjeva, puk ih neće prihvatiti kao zajedničko vlasništvo. U vremenu naglašene moralne i vrijednosne relativizacije prestaju postojati »visoke«, izrazito epske teme koje su bile rezervirane za epsko pjesništvo. Politički je vic, s druge strane, žanr karakterističan za suvremenu hrvatsku usmenu književnost kojemu se brzo gubi autorstvo. Postmodernistički su načini stvaranja čiji su reprezentanti npr. prepoznatljivo suvremene parodije poslovice (tipa: *Ne diraj lava dok holidej* ili *Oko za oko, pasta za zube*) također već dugo prisutni u usmenoj književnosti. U tom se smislu nameće i pitanje utjecaja medija (tiska, TV-a, Interneta) kao glavih kreatora suvremenih komunikacijskih normi (pa tako i književne) na suvremene usmenoknjiževne tekstove u odabiru tema i formalnih postupaka, i kao globalizacijskih aparata koji imaju važnu ulogu u postupnom slabljenju polupropusnih opni koje razgraničavaju ruralni od urbanog usmenoknjiževnog kanona.

Problem kriterija odabira usmenoknjiževnih djela za uvrštavanje u nacionalnu povijest književnosti specifičan je po pitanju vrednovanja i ocjene. Pri vrednovanju, naime, trebamo imati na umu da je receptivnost (»komercijalnost«), kako je rečeno, uvjetom opstanka usmenoknjiževnog teksta te da je njegova društvena funkcija, ovjerena intencijom kazivača i slušatelja, najčešće zabavna. Također mora biti pošteđen ideoloških ocjena zato što je on sam nositelj ideologije koja dominira popularnom kulturom. Autori povijesti književnosti pozornost najčešće posvećuju slijedećim tekstovima:

– onima za koje znaju da pripadaju najstarijim poznatim. U prvim je raz-

dobljima književnosti sve važno, tek kasnija zahtjevaju redukciju

– najboljim po općeprihvaćenom stručnom i čitateljskom (slušateljskom) mišljenju

– reprezentativnim za određeni vremensku, prostornu ili književnu cjelinu.

Autorovo je pravo ukazati na zanemarene a važne pojave i kvalitetu te tako cjelovitije prikazati, nadopunjavati i stvarati nacionalni (usmeno)književni kanon.

3. Usmena je hrvatska književnost zapisivana tijekom stoljeća, predaju o dolasku Hrvata u današnju postojbinu zabilježio je još Konstantin Porfirogenet u 10. stoljeću. Zapisivali su je P. Hektorović, P. Zoranić, H. Lucić, D. Ranjina, i drugi, preko J. Barakovića i A. Kačića Miošića. i 19. stoljeća, kada je zapisan najveći dio danas poznate usmene književne tradicije zbog interesa koji su prema njoj pokazivali kako hrvatski romantizam, kao dio zapadnoevropskih književnih nastojanja, tako i hrvatski preporodni pokret kao politička i općekulturna hrvatska posebnost. No, česti su bili i ideološki zahvati i »popravljanja« usmenih tekstova pri zapisivanju (Kačić, Karadžić) kao i pogreške zbog neznanja (Fortis) koji su znali rezultirati sakaćenjem plodova hrvatskog narodnog stvaralaštva, i zadati posla kasnijim istraživačima³. U to vrijeme usmeno književno stvaralaštvo postupno počinje slabiti, što je dobrim dijelom posljedica masovnog opismenjivanja kao i potiskivanja od strane umjetne književnosti na svim hrvatskim jezicima. U 20. je stoljeću usmena književnost predmetom sustavnog i ozbiljnog znanstvenog rada što ga provode pojedinci i ustanove (prije svih Institut za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu), koristeći pri tom suvremena tehnička dostignuća, kao mogućnost video i audio zapisa na terenu⁴. Postignuti su rezultati vidljivi u brojnim objavljenim zbornicima usmene književnosti te u radovima s polja književnoteoretskog, književnopovijesnog, komparativnog, sociološkog i inih aspekata proučavanja usmene književnosti. Bilo bi zanimljivo ispitati kakvog su odjeka ti radovi imali u novijim hrvatskim povijestima književnosti.

Ovdje bih se ograničio na prikazivanje dva različita modela pristupa usmenoj književnosti u dvije različite povijesti književnosti – onoj Slavka Ježića⁵ i onoj Dubravka Jelčića⁶.

Ježić je svoju povijest književnosti organizirao na osnovi stilske i vremen-sko-političke periodizacije – tematski je šarolika poglavlja unutar triju velikih grupa (1. srednji vijek, 2. renesansa, crkvena obnova i prosvjetiteljstvo i 3. hrvatski preporod i nova književnost), čiji su naslovi književnostilski određeni, grafički prilično diskretno podijelio na cjeline u kojima se obrađuje po jedan književnopovijesni problem. Negdje su poglavlja podjeljena na podpoglavlja na osnovi geografskog ili vremenskog rasporeda književne građe koja se obrađuje.

³ GRGEC, str. 188–210.

⁴ Ivan LOZICA, Pokret u pripovijedanju: »Kaj« 18, 5/6, 1985.

⁵ Slavko JEŽIĆ, Hrvatska književnost od početaka do danas, 1100.–1941. Zagreb 21993.

⁶ Dubravko JELČIĆ, Povijest hrvatske književnosti. Zagreb 1997.

Na svim tim razinama možemo na planu sadržaja razgraničiti dva tipa cjelina:

– one koje obrađuju autore i konkretnu književnu građu pokušavajući se pridržavati kronološkog reda kojim djela nastaju (primjer je toga na razini poglavlja »Hrvatska pismenost u srednjem vijeku« te na razini najmanje cjeline »Adolfo Veber-Tkalčević (1825.–1889.)«) i

– one koje objašnjavaju politički i kulturni kontekst razvoja hrvatske književnosti (npr. »Sredovječna Hrvatska pod stranim vladarima« na razini poglavlja, »Uspion pravaštva u osamdesetim godinama; orgije khuenovštine u devedesetim godinama« na razini najmanje cjeline).

Usmenju književnosti u svojoj knjizi posvećuje jedno poglavlje⁷ od šest stranica koje naslovljava »Hrvatsko narodno pjesništvo« a smjestio ga je na početak druge grupe poglavlja (»Renesansa, crkvena obnova i prosvjetiteljstvo, XVI.–XVII. stoljeće«.), odmah nakon uvodnog o političkoj situaciji. Tu govori o slijedećim problemima: 1. termin »narodna književnost«, 2. što sve narodna književnost obuhvaća? 3. povijest junačke narodne pjesme i osobitosti njenih oblika – bugarštice i deseteračke narodne junačke pjesme 4. podjela hrvatske narodne junačke pjesme na cikluse ili krugove po historijskim elementima i glavnim junacima 5. dijačko i dvorsko podrijetlo hrvatskog narodnog pjesništva. Tako zahvaća i književnoteorijski (podjela, žanrovske osobitosti) i književnopovijesni aspekt u užem smislu (povijest žanrova, podrijetlo pjesništva) pri obradi građe. U prvom dijelu određuje narodnu književnost kao izraz »narodne duše« te u opreci s umjetnom književnošću. Pojam pokriva »lirsko i epsko pjesništvo, pripovijetke i gatke, poslovice, zagonetke i pitalice«. Međutim, već sam naslov poglavlja ukazuje na to da će podrobije obraditi tek jedan dio usmene književnosti – pjesništvo. No ni tu nije kraj redukciji pri izboru građe za književnopovijesnu obradu: dan je pregled povijesti samo bugarštice i deseteračke epske »junačke« pjesme, dijelom zajednički za oba žanra kada ih se prikazuje kao dva samo verzifikacijski različita oblika junačke narodne pjesme. Uz neka proturječja u terminima, koja se mogu opravdati još nerazrađenom i neusaglašenom terminologijom u onodobnoj hrvatskoj znanosti o književnosti, može se reći da je Ježić dao zadovoljavajući (obzirom na obim njegove *Povijesti*) kratak pregled povijesti bugarštice i deseteračke epske pjesme služeći se pregledom povijesnih osoba i događaja koje opisuju, pregledom spominjanih pjevača – guslara te knjiga i zbornika u kojima su izlazile. No što je s ostalim žanrovima? Smiješno je i pomisliti da Ježić nije bio svjestan njihova postojanja – na mnoštvu se mjesta podvlači utjecaj ili sličnost usmenih s umjetnim žanrovima u raznim stilskim razdobljima. Čini se da je tu u pitanju već spomenuti jednostavan problem nedostatka historiografskih činjenica koje su (pored književnoteorijskih spoznaja) neophodan temelj književnopovijesnom pristupu. Najkvalitetniji je činjenični materijal posjedovao za dva navedena usmenoknjiževna žanra, i opet je bio pri-

⁷ JEŽIĆ, str. 59–64.

moran na improvizaciju i napadnu promjenu metodologije u odnosu na ostatak ukupne građe (umjetna književnost) na koju je primjenio kompleksnu metodu stilske i vremensko-političke periodizacije i tako oblikovao izuzetno razumljiv i potpun pregled povijesti hrvatske umjetne književnosti. Ista perspektiva nije bila primjenjiva na usmenu književnost zbog nedostatka podataka čijom se eksploatacijom izgrađuje, a vrijeme nastanka djela i ovremenjenost zbivanja uopće tu igraju ogromnu ulogu. To vrijedi čak i za formalističku povijest književnosti, jer i ona traži književni *niz*. Razlog zbog kojega o usmenoj književnosti piše u izoliranom poglavlju je, dakle, u drugom metodološkom pristupu koji je prisiljen koristiti. Mogao je Ježić teorijski pobliže odrediti i druge usmenoknjiževne žanrove, ali bez praćenja njihova razvoja kao elemenata književnog (ili drugih) sustava to nije za književnu povijest imalo smisla. Ipak, mislim da postoji jedan usmeni žanr koji je pogodniji za Ježićevu metodu od bugarštice i od epske deseteračke pjesme, a to je predaja. Njen se razvoj može pratiti preko tragova u umjetnoj književnosti od Konstantina Porfirogeneta preko Džore Držića i Šenoe pa sve do današnjih pomoću zapisa samih predaja i djela nastalih na njihovoj fabularnoj podlozi.

Funkcija je ovog kratkog poglavlja koje se odnosi na golemu građu koja nastaje već tisućama godina, tek podsjećanje na ulogu duge tradicije usmene književnosti koja se od početaka pismenosti na hrvatskom jeziku do danas kao samostalna paradigma suodnosi sa cjelokupnim nacionalnim umjetnoknjiževnim korpusom, i možemo reći da po tome pripada drugom od gore spomenutih tipova cjelina. Pored odvojene obrade usmene književnosti, Ježić je proučava i u kontekstu spomenute paradigme, tj. u suodnosu sa umjetnom. Taj odnos prikazuje uglavnom jednosmjerno, kao utjecaj prve na drugu. No za primjer takvog modela bih uzeo Jelčićevu *Povijest hrvatske književnosti*.

I u njoj se usmena književnost predstavlja kao paradigma trajne kakvoće koja nije u vremenskom lancu već koegzistira sa sustavom pisane književnosti ili njegovim većim dijelom. Međutim, ta paradigma nije niti približno određena unutar teksta, već se u njemu stalno referira na neko njeno općeprihvaćeno određenje, tako da učenik ili student koji bi posegnuo za ovom nacionalnom poviješću književnosti ne bi iz nje saznao puno o hrvatskoj usmenoj književnosti, niti bi ga mogla izravno uputiti na drugu literaturu. Slična je situacija i s poetičkim odrednicama književnih tekstova pojedinačno i grupiranih na temelju sličnosti (stilska razdoblja) – *Sadržaj Jelčićeve Povijesti...* da naslutiti da se radi o povijesti stilskih kategorija, no to je tek svojim rasporedom po poglavljima (*Srednjovjekovna književnost, Humanizam, renesansa, Barok* itd.) unutar kojih se vidljivo računa s upućenošću čitatelja u *književnu* povijest književnosti, za razliku od upućenosti istog u politička kretanja u hrvatskim zemljama te njihova utjecaja na književnost. Polazeći od tvrdnje da je hrvatska književnost, od samog početka vezana uz svoj narod, pratila njegovu sudbinu i služila njegovim vitalnim potre-

bama,⁸ Jelčić je napisao kratku povijest hrvatske političke (državotvorne?) misli u književnosti, kojoj je jedan od osnovnih problema koliko se i na koji način pojedini hrvatski književnik približio idealu »integralnog Hrvata« utjelovljenom u Starčeviću, Šenoi, Kranjčeviću... Tako mu je npr. Šenoa »kao pisac« prvi realizator starčevićanske, pravaške koncepcije hrvatstva i Hrvatske⁹. I prema takvim kriterijima koncipiranoj povijesti književnosti usmena bi trebala biti bogatije zastupljena, jer ona, za razliku od umjetne, proizlazi izravno »iz potreba naroda« te brže i bez intelektualističkih filtera reagira na političke događaje i oblikuje politički mit (u čemu je prije pojave masovnih medija igrala puno važniju ulogu). Nije pak sigurno koliko bi hrvatski usmenoknjiževni korpus kao prilično šarolik opus svojim kvalitetama bio po Jelčićevim kriterijima »integralno hrvatski« – možda se upravo tu i krije razlog zbog kojeg on usmenu književnost spominje tek na tipskim mjestima u kontekstu umjetne. Ta su tipska mjesta uvrštena i u većinu dosadašnjih povijesti književnosti. Riječ je o umjetnoknjiževnim tekstovima u kojima se u nekom aspektu osjeti utjecaj usmene književnosti, i to najčešće pjesništva. Neki su od njih navedeni u gornjoj tablici.¹⁰

	D. Jelčić	S. Ježić	M. Kombol	I. Frangeš
J. Šižgorić: <i>De situ Illyriae et civitate Sibenici</i>	str. 22	str. 68–69	str. 49	str. 52–57
Lirika Džore Držića (<i>Odiljam se</i>)	str. 31	str. 78	str. 100–102	str. 53
P. Hektorović: <i>Ribanje i ribarsko prigovaranje</i>	str. 34	str. 86–87	str. 131–138	str. 64–66
P. Zoranić: <i>Planine</i>	—	str. 89	str. 142	—
J. Baraković: <i>Vila Slovinka</i>	str. 43	str. 114	str. 203	str. 70
A. Kačić-Miošić: <i>Razgovor ugodni naroda slovinskoga</i>	str. 75	str. 166–167	str. 362–366	str. 117–119

4. Usmenu književnost u povijesti književnosti u osnovi možemo tretirati na tri načina, te kroz njihove kombinacije:

– posvetiti usmenoj književnosti jednu cjelinu – na početku ili na kraju knjige, ili uz ono razdoblje za koje se smatra da je bilo najplodnije što se usmene književnosti tiče

– o usmenoj književnosti u suodnosu s umjetnom, imajući na umu mogućnosti obostranog međusobnog utjecaja

– usmenu pratiti usporedo s umjetnom, koliko je to moguće (tj. po istom sistematizacijskom principu – npr. po razdobljima i geografski).

⁸ Jelčić, str. 223.

⁹ Jelčić, str. 133.

¹⁰ Mihovil KOMBOL, Povijest hrvatske književnosti. Zagreb 1961., Ivo FRANGEŠ, Povijest hrvatske književnosti. Zagreb 1987., Ježić i Jelčić.

Obrada usmenoknjiževne građe u povijestima književnosti je za sada osuđena na izoliranost i tek neke njene dijelove možemo prikazati u kontekstu »duboke, sudbinske veze hrvatske umjetne književnosti s usmenom«¹¹. Do uključivanja usmene književnosti u sintagmatski prikaz hrvatske književnosti zajedno s umjetnom nije moglo doći zbog navedenih razloga (nedostatak potrebnih podataka, nemogućnost povijesne sistematizacije) koji, sudeći po tempu kojim se prate i objavljuju noviji umjetnički plodovi pučke usmenosti (urbane predaje, vicevi, anegdote, dječje brojalice, pjesme navijačkih skupina...), neće biti opravdanjem narednim generacijama književnih povjesničara. Danas tako u najmanju ruku sa sigurnošću možemo reći da hrvatska književna povijest očekuje novo, drugo poglavlje o usmenoj književnosti, smješteno možda između književnostilskih razdoblja koja nazivamo modernizmom i postmodernizmom, koje će biti sasvim drugačije koncipirano.

Literatura

- Mehmed-beg KAPETANOVIĆ*, Istočno blago. Sarajevo 1897.
Petar GRGEC, Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva. Zagreb 1944.
Ivan LOZICA, Pokret u pripovijedanju: »Kaj« 18 (1985) 5/6.
Slavko JEŽIĆ, Hrvatska književnost od početaka do danas. 1100.–1941. Zagreb 21993.
Dubravko JELČIĆ, Povijest hrvatske književnosti. Zagreb 1997.
Mihovil KOMBOL, Povijest hrvatske književnosti. Zagreb 1961.
Ivo FRANGEŠ, Povijest hrvatske književnosti. Zagreb – Ljubljana 1987.
Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti: Usmena književnost: izbor studija i oglada. Priredila Maja Bošković-Stulli. Zagreb 1971.

¹¹ Frangeš, str. 65.